

MENTAL TRANSLATION IN THE SELF-TRANSLATION OF LITERARY TEXT. THE WORKS OF PANAIT ISTRATI

Artene Iulia Cristina

PhD. student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: This article approaches the subject of mental translation in the case of French-Romanian writer Panait Istrati. Mental translation appears as a first stage in the process of self-translation and it derives from the unusual choice of the language in which the writing is done. Usually, mental translation is considered an important element for postcolonial writers, as their activity stands at the crossroad between national heritage and colonial linguistic imprint. In the case of the Romanian writer, this issue emerges from the underlying circumstances of author's literary activity that was initiated in France and later followed by publishing the Romanian versions in his home country.

Understanding the mechanisms of mental translation in literary creations holds major importance for the self-translation process. Not only it gives a more profound description of this type of texts but it also illustrates the great intercultural role played by self-translators on the universal scene of literature.

Our demonstration will be grounded on the integral linguistics of Romanian linguist Eugen Coșeriu, as it provides a vast conceptual framework – starting with the concept of 'linguistic competence' – that can give a broad view of how mental translation is done. Moreover, we will illustrate the existence of this type of translation in one of Panait Istrati's works, Uncle Anghel / Moș Anghel, with the help of the same scholar's theory upon text linguistics.

Keywords: mental translation, self-translation, Panait Istrati, linguistic competence, culturally bound terms

Traducerea mentală

Conceptul de 'traducere mentală' înregistrează puține aplicații în domeniul traductologiei, el fiind prezent mai curând în cel al didacticii predării și învățării limbilor străine. La prima vedere, acest tip de traducere se rezumă la procesul mental ce precede producerea unui enunț într-o altă limbă decât cea în care gândește vorbitorul. De pildă, este ușor de recunoscut traducerea mentală în pauzele făcute în vorbire, pentru a-și aminti cuvintele potrivite, de către un vorbitor ce încearcă să formuleze un enunț mai elaborat într-o limbă străină pe care tocmai o învață.

Totuși, traducerea mentală reprezintă un proces metalingvistic ce antrenează operații complexe și aproape simultane, pe măsură ce enunțul (și, eventual, textul) devine mai dezvoltat. În linii mari, acesta poate fi segmentat în următoarele etape: (1) gândirea mesajului în L1¹ → (2) formularea mentală a enunțului în L1 → (3) descompunerea acestuia în unități lexico-semantice → (4) identificarea echivalențelor acestora în L2 → (5) recompunerea enunțului în L2 → (6) exprimarea enunțului în L2.

¹L1 reprezintă limba sursă a traducerii mentale, adică limba asociată gândirii vorbitorului și, de obicei, limba maternă. L2 reprezintă limba țintă. Pentru cazul lui Panait Istrati, L1 este limba română, iar L2 este limba franceză.

Observăm că fiecare etapă cere o competență lingvistică² specifică a vorbitorului. Gândirea mesajului presupune, în primul rând, manifestarea intenției (și desăvârșirea ei) de a emite o judecată cu privire la un anumit subiect desprins din câmpul cunoașterii; cu alte cuvinte, în această primă etapă, vorbitorul își exercită capacitatea umană de cunoaștere a realității, prin intermediul limbii, sau, în sens mai larg, cunoașterea elocuțională, în termenii lui Eugen Coșeriu. Această etapă este esențială nu doar din prisma faptului că inițiază comunicarea, ci și din perspectiva faptului că prin limbă, vorbitorul se raportează la realitatea extralingvistică – adică produce semnificat³ –, realitate ce „poate fi desemnată sau numită atât prin intermediul limbii₁, cât și prin intermediul limbii₂”⁴, stabilindu-se, astfel, premisa fundamentală a traducerii.

În cea de-a doua etapă, se evidențiază competența idiomatică în L1 și competența expresivă; acum este generat, prin selecția și combinarea semnelor lingvistice, un enunț nescris care va deveni un text-sursă virtual. Descompunerea acestui enunț în unități lexico-semantice determină un efort suplimentar de gândire și reprezintă un pas necesar realizării etapei următoare, întrucât, deși traducerea se face respectând sensul și nu semnificațiile⁵, este necesară identificarea elementelor desemnate vizibile în enunț. Exceptând cazurile de expresii idiomatice (vezi *infra*), în această etapă și în cele două ce urmează, se fac operațiile de bază pentru practica traductivă propriu-zisă. Pentru penultimele două etape menționate – (4) și (5) –, vorbitorul are nevoie de competența idiomatică în L2, precum și de cea expresivă, astfel încât să poată formula enunțul în limba străină, respectând principiul congruenței semnelor lingvistice în plan sintagmatic, și, totodată, să transmită mesajul dorit. Trebuie să specificăm, în acest punct, faptul că celor două limbi li se asociază o competență idiomatică distinctă, întrucât ea depinde de utilizarea corectă a regulilor fiecărei limbi. În schimb, competența expresivă nu urmează același regim, întrucât ea se referă la nivelul textului și poate depinde sau nu de treapta idiomatică a competenței lingvistice.

În ultimă instanță, este necesară o ultimă competență, cea a exprimării orale sau scrise. Aceasta poate fi decisivă pentru înțelegerea mesajului, cu precădere în cazul limbilor a căror ortografie se abate de la principiul fonologic. Toate etapele discutate se desfășoară succesiv, deci în timp⁶, ceea ce impune solicitarea memoriei. Fără o capacitate bună de a reține mesajul, conceptele și termenii, mesajul gândit inițial poate suferi, în enunțul final, modificări ce nu vor putea fi puse pe seama echivalenței limbi. Cu alte cuvinte, problema ridicată de traducerea mentală este aceea că ea se bazează pe un text-sursă virtual ce nu poate fi reconstituit ca atare, ci doar presupus, pe baza unui proces de traducere în sens invers.

² Ne vom referi, în continuare, la teoria lui Eugen Coșeriu privitoare la competența lingvistică.

³ Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fînar, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, pp.136-147.

⁴ Eugen Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, p. 63.

⁵ *ibidem*.

⁶ Reamintim faptul că ne referim, aici, la vorbitorii bilingvi care gândesc în limba maternă și nu la cei caracterizați de un bilingvism perfect sau care au deprins abilitatea de a realiza instantaneu aceste operații, prin exercițiu îndelungat.

Este importantă înțelegerea fiecărei operații pe care se fundamentează traducerea mentală ca proces constitutiv al transmiterii unui mesaj într-o limbă străină, deoarece acestea se vor accentua atunci când mesajul este unul de tip artistic, după cum vom vedea în continuare.

Traducerea mentală a textului literar

În comunicarea non-literară, pe care se bazează, în principal, didactica limbilor străine, procesul de traducere mentală este segmentat în funcție de contextul comunicării și, mai ales, în funcție de succesiunea intervențiilor fiecărui interlocutor, ceea ce solicită treptat, și pe secvențe reduse, efortul de a soluționa problemele metalingvistice și efortul de memorie al vorbitorului. Atunci când comunicarea este una de tip artistic, mesajul este cuprins într-un text ce coincide cu întreaga operă; astfel, procesul de traducere mentală devine foarte elaborat și se aplică unui text de mare întindere, iar emițătorul implicat este un autor care se autotraduce. În consecință, acest tip de traducere impune o serie de dificultăți ce pot fi identificate, într-o anumită măsură, prin analiza comparativă a textului sursă cu textul țintă implicate de autotraducere, acolo unde se suspectează că este posibil ca enunțul să fi fost gândit într-o altă limbă.

Reluând pașii discutați anterior, vom observa că traducerea mentală a unui text literar se diferențiază de cea a unui enunț (text) non-literar cel puțin dintr-un punct de vedere. Calitatea de text de mare întindere a produsului traducerii mentale impune reconsiderarea unităților de traducere, în contrast cu traducerea propriu-zisă, deoarece textul sursă, în primul caz, nu are un suport fizic, ci este condiționat de fixarea în memoria de lucru a unei secvențe mai mari de text. Deoarece o discuție despre mecanismele psihologice nu face obiectul temei noastre, ne vom limita la a preciza doar faptul că dincolo de memorie, scriitorul se bazează și pe creativitate, în speță, pe idei, pe care le poate reține și dezvolta gradual. Astfel, textul sursă al traducerii mentale va fi creat pe măsura traducerii lui; succesiunea de semne lingvistice ce corespunde textului gândit nu va fi memorată în totalitatea sa, ci pe fragmente de mărime imposibil de intuit, din motive lesne de înțeles.

Având în vedere că traducerea mentală a textului literar pune problema textului (și nu a unui enunț simplu) ca unitate tradusă, ne vom opri asupra teoriei lui Eugen Coșeriu privitoare la lingvistica textului. În primul rând, vom discuta teza autonomiei nivelului textual al limbajului, în raport cu nivelul vorbirii în general și cu cel al limbilor istorice. Lingvistul român motivează autonomia nivelului textual (adică neapartenența lui exclusivă la o limbă particulară) prin aceea că textul se raportează la tradiții discursive și la universul discursului, dar și prin faptul că are funcții proprii, fără corespondent în funcții idiomatiche. Autorul oferă exemplul funcțiilor de răspuns, constatare sau aluzie ce pot fi identificate doar prin raportare la text. Așadar, considerând textul ca nivel autonom al limbajului, lingvistul român vorbește și despre un *semn textual* care, în mod analog cu semnul lingvistic, are drept semnificat *sensul*, iar semnificant – *desemnarea* și *semnificarea*. Cu alte cuvinte, în text (în special în cel literar), sensul nu este același cu semnificația, deoarece semnele lingvistice care alcătuiesc un text (desemnare+semnificare) servesc drept semnificant pentru sensul textului. Reținem, deci, pentru argumentarea noastră, că în traducerea textului literar, nu vorbim doar despre

competența expresivă, ci și de efortul conjugat de a reda în limba țintă acest dublu raport semiotic⁷ instituit de text.

În aceste condiții – și reiterând ideea că tipul de traducere discutat se aplică textelor literare despre care se intuiește că ar fi fost gândite într-o altă limbă decât cea de scriere, în speță, limba maternă – trebuie să precizăm că traducerea mentală a unui text literar nu este o condiție indispensabilă și presupusă în mod automat de autotraducere. Se întâlnește la autorii care se autotraduc în condiții proprii existenței acestui fenomen, cerându-se a fi, la rigoare, cercetată și demonstrată. Cazul scriitorului Panait Istrati este unul de această natură, din mai multe motive pe care le vom discuta în continuare.

Cazul lui Panait Istrati

Panait Istrati, adesea considerat scriitor român de expresie franceză, ocupă un loc aparte printre scriitorii ce își traduc propriile opere. Ceea ce îl deosebește și îl face, poate, un caz unic (cel puțin în spațiul european) este, în primul rând, alegerea contraintuitivă a limbilor de scriere. Întâi își scrie operele în limba franceză (și le publică în Franța), iar apoi le traduce în limba română. Scriitorul s-a născut în zona Brăilei, unde și-a petrecut și copilăria, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, în condiții particulare date de împrejurările istorice ale momentului. Nu a aparținut păturii sociale înalte, însă, după mărturisirile din scrierile autobiografice, a avut sprijinul mamei sale, ea asigurându-se să nu-i lipsească cele necesare și nici prezența tatălui, grec de origine, de care nu s-a putut bucura niciodată. Copilul Istrati, însă, a fost mereu atras de viața oamenilor simpli, muncitori în port, dezvoltând un simț aparte al dreptății (și, mai ales, al prieteniei), o personalitate visătoare și idealistă și o fire cosmopolită. În acest sens, sunt binecunoscute legăturile de prietenie cu diferite persoane (multe afectate de o soartă nefericită) ce l-au însoțit în numeroase călătorii. Acestea din urmă l-au dus, într-un final, în țara în care s-a și consacrat ca scriitor.

O marcă a scrierilor sale este caracterul autobiografic, transfigurat prin filtrul ficțiunii în operele ce compun ciclul lui Adrian Zografi, precum și în romanele independente ca tematică. Insistăm asupra acestui detaliu, al autobiografiei, deoarece este important pentru cele ce urmează. Autorul afirmă, în numeroase rânduri, că nu poate scrie decât despre ceea ce a trăit. Afirmății precum „Năzuiesc să înfățișez cititorilor mei o vastă frescă realistă, prea puțin ilustrată cu acel soi de documentație care e la îndemâna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său”⁸, au făcut obiectul reproșurilor lui Nicolae Iorga (pentru a da doar un exemplu), privitoare la o rea intenție a autorului, care prin povestiri precum *Chira Chiralina* va fi creat în Franța o imagine greșită a spațiului românesc. Bineînțeles, după cum însuși Panait Istrati precizează într-o replică dată istoricului român, afirmațiile lui au fost greșit interpretate, fără a se ține cont de raporturile speciale dintre realitate și ficțiune instituite prin comunicarea de tip literar, artistic. Totuși, ceea ce ne interesează din acest aspect este cadrul general de referință al operelor scriitorului brăilean (adică realitatea extralingvistică în relație cu care scriitorul și-a structurat cunoașterea lumii,

⁷ Eugen Coșeriu, *op. cit.*, pp. 80-82.

⁸ Panait Istrati, *Pelerinul inimii*, antologie, cuvânt înainte, prezentări și traduceri de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1998.

prin intermediul limbii materne), și anume, universul cultural românesc și tot ceea ce presupune acesta: un anumit cod de conduită, cutume, obiceiuri, tradiții și raporturi familiale distincte.

Cel puțin două dintre motivele pentru care am spus anterior că autotraducerea lui Panait Istrati presupune o etapă primară, a traducerii mentale, decurg din această situație a autorului: limba de scriere nu este limba maternă, ci una străină, învățată în mod autodidactic și, în plus, universul de referință⁹ al operelor sale este de esență românească. Întorcându-ne la realitatea extralingvistică desemnată în opera istratiană, remarcăm că ea este de sorginte românească, presărată cu influențe balcanice caracteristice zonei Brăilei de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Așadar, acesta este contextul dezvoltării semnificației multora dintre semnele lingvistice pe care scriitorul le va fi tradus mental în momentul scrierii textului francez. Prin urmare, un al doilea motiv pentru a presupune existența unei traducerii mentale în cazul scriitorului român este cel privitor la universul discursului și la realitatea extralingvistică desemnată în operă.

Zamfir Bălan, în studiul introductiv la volumul *Casa Thüringer* (1998), distinge trei etape în procesul de creație al lui Panait Istrati, care – considerăm noi – constituie ceea ce numim traducere mentală: „conceperea mentală a mesajului artistic pe baza particularităților de cod ale limbii materne”, „transpunerea mesajului în limba franceză” și „căutarea unui echivalent al textului francez în limba română”; în plus, autorul menționează și procesul invers („retraducerea”), a cărui text rezultat este versiunea în limba franceză: „Istrati a interpretat lumea reală în limba maternă și i-a tradus mesajul într-o limbă de împrumut. Apoi, într-o altă etapă, a retradus același mesaj în limba română”¹⁰.

În lumina motivelor prezentate, ne vom opri asupra povestirii *Onclă Anghel / Moș Anghel*. Aceasta este prima scriere tradusă de autor în limba română, în anul 1924, cu puțin timp după publicarea ei în Franța, la editura Rieder. Cu toate că nu există manuscrise sau mărturii scrise doveditoare pentru ipoteza traducerii mentale, analizând comparativ textul francez și pe cel românesc, am putut identifica exemple în care conceperea textului în limba română pare un lucru cert, deoarece ele arată o anticipare a traducerii în limba română, încă din momentul scrierii textului în limba franceză.

*Termenii culturali*¹¹

Un element specific al scriiturii lui Panait Istrati sunt cuvintele românești ortografiate

⁹ Referitor la universul de referință al operei lui Panait Istrati și la rolul fundamental pe care îl are limba română în crearea operei, cităm și opinia lui Dumitru Irimia, conform căreia „Toți suntem în adâncul ființei noastre așa cum ne-a format [...], prin întreg spațiul cultural originar în care ne dezvoltăm, limba maternă. [...] când începe să-și scrie în limba franceză opera literară, Panait Istrati își avea pe deplin formată personalitatea umană de adâncime. El va pătrunde în universul spiritual al limbii franceze fără să se mai poată smulge din universul spiritual al limbii române [...]” (Dumitru Irimia, 1999, p. 241).

¹⁰ Zamfir Bălan, Studiu introductiv la Panait Istrati, *Vie d'Adrien Zograffi. La maison Thüringer / Viața lui Adrian Zograffi. Casa Thüringer*, vol. V, ediție bilingvă, ediție îngrijită și studiu introductiv de Zamfir Bălan, Editura Istros – Muzeul Brăilei, Casa memorială „Panait Istrati”, Brăila, 1998.

¹¹ Tot în termenii lui Eugen Coșeriu, care precizează că o treaptă specială poate suspenda o treaptă mai generală a competenței lingvistice, în condiții precum instituirea unei tradiții textuale, putem considera că textul lui Panait Istrati se integrează într-o astfel de tradiție a textului, și anume, cea a textelor literare ce au ca element caracteristic integrarea de termeni culturali. Astfel, și existența termenilor culturali (precum și cea a elementelor de discurs repetat) în textul analizat poate fi pusă pe seama suspendării parțiale a competenței idiomatice, în virtutea adoptării acestei tradiții.

fonetic și păstrate ca atare în textul francez, la care ne vom referi în textul prezent prin denumirea 'termeni culturali'. Aceștia reprezintă argumente pentru traducerea mentală, întrucât nu ar fi putut apărea în mod spontan în fluxul gândirii dacă autorul și-ar fi gândit textul direct în limba franceză. În condițiile în care realitățile respective sunt atașate de termenul românesc în mintea autorului datorită faptului că ele – majoritatea – nu au un obiect corespondent identic desemnat în limba franceză, este de la sine înțeles (și un principiu fundamental al lingvisticii) că nu te poți gândi la o realitate ce nu a fost desemnată deja prin limbă (în acest caz, limba franceză) sau pe a cărei desemnare (denumire) nu o cunoști.

Astfel de realități sunt cele desemnate prin termenii 'borche' / 'borș', 'cozonac' / 'cozonac', 'plosca' / 'ploscă', 'tchobanitză' / 'ciobăncuță', 'mamaliga', 'polenta' / 'mămăligă', 'boiar', 'boyard' / 'boer', 'boier' ș.a. Termenii culturali din opera lui Panait Istrati urmează multiple regimuri de apartenență categorială, însă cei enumerați și aleși pentru această demonstrație, fac parte din categoria termenilor ce desemnează realități concrete, tipice pentru cultura română. Termenii echivalenți din limba franceză (de exemplu, 'soupe', 'brioche', 'seigneur') nu surprind semnificația celor din limba română. Mai mult decât atât, de obicei, termenii culturali sunt integrați, în opera autorului, într-o rețea de concepte redate prin termeni echivalenți din limba franceză, ceea ce ne duce la ideea că scriitorul a intenționat să evidențieze unul dintre termenii aceluiași câmp semantic prin păstrarea expresiei românești.

Termenii culturali sunt exemple concrete pentru modul în care, în traducerea mentală a textului literar, autorul procedează într-un stil propriu pentru a rezolva problema dublei semnificații a textului. Astfel, în textul francez, formele distincte din planul expresiei sunt folosite pentru a surprinde (și a semnala) un sens profund legat de un univers cultural străin cititorului francez. Autorul a operat o schimbare neobișnuită la nivelul desemnării și a semnificației (ce poate fi asimilată lipsei de corectitudine aferentă competenței idiomatice). Aceasta îi este permisă, însă, tocmai în virtutea suspendării valorii lingvistice idiomatice de către cea expresivă care capătă un regim special¹².

Mai exact, sensul textului referitor la cadrul special în care mâncarea autohtonă românească definește stilul de viață al personajelor povestirii ('borș', 'mămăligă' și 'cozonac') s-ar fi pierdut dacă autorul ar fi respectat principiile corectitudinii idiomatice, traducând prin termeni ce desemnează realități asemănătoare, dar din spațiul francez (*'soupe', *'bouilli de farine de maïs', *'brioche'). În schimb, prin a alege să accentueze principiul adecvării (la nivel textual), scriitorul a reușit să reinstituie, și în textul țintă al traducerii mentale, dublul raport semiotic specific textului. Prin introducerea unei forme „incorecte” a expresiei, sensul textului nu mai coincide cu semnificația semnelor lingvistice: prin termenii culturali, textul nu transmite doar ideea de 'feluri de mâncare', ci totalitatea nuanțelor de înțeles pe care ei le comportă, precum, de plidă, proveniența socială modestă a personajelor.

Proverbele

¹² Eugen Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013, pp. 72-73.

În cazul traducerii proverbelor, al doilea argument în favoarea traducerii mentale vizibil în opera scriitorului brăilean, se evidențiază, în primul rând, faptul că exprimarea din textul francez apare ca o transfigurare a formulelor deja existente în limba română sau chiar ca traducere literală a acestora. Spre exemplificare, reproducem în continuare trei exemple de acest fel.

(a) „pour connaître toute l'horreur que renferme la parole roumaine qui dit: «Le bon Dieu ne jette pas sur les épaules d'un homme autant qu'il peut porter!»” // „să nu cunoască toată grozăvia cuvântului românesc: «Să nu dea Dumnezeu omului atâta cât poate să ducă pe umeri»”¹³ (pp. 34-35).

(b) „le proverbe «Quand le chat n'est à la maison, les rats dansent sur la table»”// „zicătoarea «Când pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă»” (p. 224-225).

(c) „Attrape l'aveugle et arrache-lui les yeux” // „Prinde orbul și scoate-i ochii” (pp. 334- 335).

Apelând din nou la teoria lui Eugen Coșeriu, observăm că expresiile idiomatice folosite de autor, tipuri de discurs repetat, demonstrează faptul că ele au fost gândite întâi în limba română, deoarece, în traducere, se păstrează tradiția textuală de la nivelul limbii române a acestui tip de text, și nu cea din limba franceză. Astfel, în cazul exemplului (b), în limba franceză, din ceea ce cunoaștem, există mai multe exprimări ale acestui proverb, impuse de tradiția limbii franceze, însă niciuna nu coincide cu traducerea literală a proverbului românesc pe care a dat-o autorul. Cităm, de exemplu, formularea lui Balzac din *Eugénie Grandet: Quand le chat n'est pas là, les souris dansent*¹⁴. În cazul exemplului (c) nici nu mai există două tradiții textuale diferite dintre care autorul poate alege, întrucât acest proverb nu există în franceză. Prin urmare, o respectă pe cea românească și traduce literal expresia. Putem concluziona, deci, că în timpul redactării textului francez, scriitorul a gândit o secvență de text foarte expresivă în limba română, pentru a reda ideea de situație fără ieșire a cărei soluție este resemnarea și a preferat (voit sau mai puțin voit) să o transpună în limba de scriere.

Cât privește primul exemplu, situația este cu atât mai deosebită, deoarece în manuscris zicala are o traducere diferită, două verbe suferind o modificare de mod, respectiv, o substituție : „Que le bon Dieu ne jette pas sur les épaules d'un homme autant qu'il peut tenir!”. Înțelegem, de aici, un argument în plus pentru traducerea mentală: revizuirea traducerii inițiale.

Concluzii

În autotraducerile lui Panait Istrati, traducerea mentală înseamnă un proces traductiv inițial pe care l-a reluat ulterior, în cazul mai multor volume, prin crearea versiunilor scrise în limba română. Totodată, ea contribuie la accentuarea problemei originalității textelor implicate de autotraducere. În traducere, textul care a stat la baza traducerii este considerat text original (text sursă), în contrast cu traducerea rezultată (text țintă). În autotraducere,

¹³ Toate exemplele citate în continuare sunt preluate din Panait Istrati, *Les récits d'Adrien Zograffi. Oncle Anghel / Povestirile lui Adrian Zograffi. Moș Anghel*, ediție bilingvă, ediție îngrijită și studiu introductiv de Zamfir Bălan, Editura Istros – Muzeul Brăilei, Casa memorială „Panait Istrati”, Brăila, 1995.

¹⁴ TLFi: Trésor de la Langue Française informatisé.

identitatea dintre autor și traducător generează o reconsiderare a statutului acestor două texte, pentru care Michaël Oustinoff propune o rezolvare prin conceptul de 'operă bilingvă', înțeleasă ca rezultat al celor două versiuni care contribuie la dezvoltarea unui sens global al operei, insuficient reprezentat în fiecare dintre texte, considerate separat. Totuși, în cazul operei lui Panait Istrati, intervine și acel text sursă virtual al traducerii mentale, a cărui transfigurare poate fi întrezărită în versiunea românească; astfel, primul text, scris în limba franceză și publicat în Franța, apare ca un stadiu intermediar între cele două manifestări (virtuală și scrisă) ale textului românesc.

Bibliography

- Coșeriu, Eugen, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fînar, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.
- Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Istrati, Panait, *Les récits d'Adrien Zograffi. Oncle Anghel / Povestirile lui Adrian Zograffi. Moș Anghel*, ediție bilingvă, ediție îngrijită și studiu introductiv de Zamfir Bălan, Editura Istros – Muzeul Brăilei, Casa memorială „Panait Istrati”, Brăila, 1995.
- Istrati, Panait, *Vie d'Adrien Zograffi. La maison Thüringer / Viața lui Adrian Zograffi. Casa Thüringer*, vol. V, ediție bilingvă, ediție îngrijită și studiu introductiv de Zamfir Bălan, Editura Istros – Muzeul Brăilei, Casa memorială „Panait Istrati”, Brăila, 1998.
- Istrati, Panait, *Pelerinul inimii*, antologie, cuvânt înainte, prezentări și traduceri de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1998.
- Oustinoff, Michaël, *Bilinguisme d'écriture et auto-translation. Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov*, L'Harmattan, Paris, 2001.
- TLFi : Trésor de la Langue Française informatisé (<http://atilf.atilf.fr/>).